

Podmínky pro zbavení způsobilosti k právním úkonům

**Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky**

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedkyně senátu Dagmar Lastovecké a soudců Stanislava Balíka a Jiřího Nykodýma o ústavní stížnosti stěžovatelky M. F., zastoupené Mgr. Luděkem Šikolou, advokátem, se sídlem Dvořákova 13, Brno, směřující proti rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 5 ze dne 22. ledna 2007, č. j. 6 P 334/2000-241, a rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 20. června 2007, č. j. 12 Co 165/2007-257, spojené s návrhem na zrušení § 10 odst. 1 občanského zákoníku, a § 186 odst. 3 občanského soudního řádu, za účasti Obvodního soudu pro Prahu 5, a Městského soudu v Praze, jako účastníků řízení, takto:

Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 5 ze dne 22. ledna 2007, č. j. 6 P 334/2000-241, a rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 20. června 2007, č. j. 12 Co 165/2007-257, se ruší.

Ve zbytku se ústavní stížnost odmítá.

Odůvodnění:

I.

Stěžovatelka napadla u Ústavního soudu shora uvedené rozsudky a domáhala se jejich zrušení a současně navrhla zrušit § 10 odst. 1 občanského zákoníku (dále jen "obč. zák."), a § 186 odst. 3 občanského soudního řádu (dále jen "o. s. ř.").

Napadenými rozsudky se stěžovatelka cítí dotčena ve svých ústavně garantovaných právech. Je přesvědčena, že postupem obou soudů byla porušena její práva na nedotknutelnost osobnosti, ochranu soukromého a rodinného života, způsobilost mít práva a právo volit. K těmto zásahům došlo tím, že nebylo vyhověno jejímu návrhu na vrácení způsobilosti k právním úkonům, které byla zbavena rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 5 ze dne 20. března 2000, sp. zn. 5 Nc 961/98. Přitom se již jednou v minulosti pokusila rovněž neúspěšně o vrácení způsobilosti, a sice v roce 2002. Odvolává se na nálezy Ústavního soudu, sp. zn. IV. ÚS 412/04, ze kterého cituje, že "omezení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity omezovaného. Takový zásah je třeba zkoumat z pohledu potenciálních zásahů do základních práv omezovaného, garantovaných především článkem 5 a článkem 10 odst. 1, 2 Listiny, vyložených v rozsahu, který omezuje lidská důstojnost." Soudy napadenými rozhodnutími sice nerozhodovaly o zbavení způsobilosti k právním úkonům, ale o jejím návrhu na její vrácení, což je podle jejího názoru nezabývá povinností posuzovat, zda jsou splněny podmínky pro takový zásah do jejího soukromého života, neboť takové opatření se dotýká každodenního života v nejběžnějších situacích. Vedle toho upozorňuje na to, že takové rozhodnutí ji automaticky zbavuje volebního práva a s ohledem na ustanovení § 14 odst.1 zákona o rodině práva uzavřít manželství, a tím je jí znemožňováno vést normální rodinný život.

II.

Z obsáhlého spisového materiálu obecných soudů, který si Ústavní soud vyžádal k nastudování, vyplynuly následující pro řízení podstatné skutečnosti. V prosinci 1998 zaslal Obvodní úřad Městské části Praha 5 podnět k zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům stěžovatelky. Uvedl, že není schopna hospodařit se svým příjmem, neplatí řádně nájemné, a proto je třeba soudem vymezit možnost alespoň úhrady nájmu opatrovníkem. K tomuto podnětu byla připojena zpráva sdružení Fokus Praha, která poskytuje péči duševně nemocným. Z ní vyplývalo, že hlavním problémem stěžovatelky je, že do svých 50 let žila ve společné domácnosti se svou hyperprotektivní matkou, která zemřela na začátku roku 1998, a po její smrti neumí sama zacházet s životní realitou. Na základě tohoto podnětu Obvodní soud pro Prahu 5 usnesením zahájil řízení o způsobilosti

stěžovatelky k právním úkonům, a pro toto řízení jí ustanovil kolizním opatrovníkem V. D., pracovníci Městské části Praha 5, a dále ustanovil soudní znalce k posouzení jejího duševního stavu. Závěr znalců vyzněl v tom smyslu, že trpí duševní poruchou, která je trvalého charakteru a omezuje její schopnosti samostatně uskutečňovat významnější právní úkony. Dále uvedli, že tím není dotčena její schopnost nakládat s částí peněžních příjmů, a to zhruba do částky 2.000 Kč měsíčně. Dále uvedli, že nepovažují za vhodné, aby se stěžovatelka účastnila soudního jednání, neboť není schopna náležitě chápat jeho smysl a navíc by se mohl zhoršit její zdravotní stav. Po výslechu znalce, který byl proveden pouze za účasti opatrovnice, soud rozhodl tak, že stěžovatelku zcela zbavil způsobilosti k právním úkonům a dále rozhodl tak, že jí toto rozhodnutí nebude doručeno, což odůvodnil tím, že podle závěru znalců není schopna plně chápat smysl soudního řízení a mohlo by dojít k ohrožení jejího zdravotního stavu. Následovalo pak rozhodování o ustanovení opatrovníka. Soudu se nepodařilo zjistit nikoho z příbuzných, a proto byla nakonec ustanovena opatrovníkem Městská část Praha 5. Proti tomu podala stěžovatelka odvolání a namítla, že jí byla opatrovníkem ustanovena instituce, která byla iniciátorem jejího zbavení způsobilosti k právním úkonům. Tuto námitku akceptoval odvolací soud, a proto toto rozhodnutí zrušil. V dalším řízení pak byla opatrovníkem ustanovena Městská část Praha 13. I proti tomuto rozhodnutí podala stěžovatelka v březnu roku 2001 odvolání a současně navrhla, aby jí byla vrácena způsobilost k právním úkonům. V tomto případě bylo její odvolání zamítnuto.

Jejím návrhem na vrácení způsobilosti se však soud věčně nezabýval. V listopadu proto zaslala soudu urgenci, která však nebyla do spisu založena. Dne 13. června 2002 se stěžovatelka osobně dostavila k soudu a do spisu založila své podání z listopadu 2001 a trvala na sepsání protokolu, kterým opětovně iniciovala zahájení řízení o vrácení způsobilosti k právním úkonům. Teprve na základě tohoto návrhu soud začal ve věci jednat a stěžovatelce ustanovil pro toto řízení kolizního opatrovníka. Z podkladů, které soud shromáždil v rámci tohoto řízení, a které jsou součástí spisu, je patrné, že stěžovatelka měla stále dluhy vzniklé neplacením nájemného. Mimo jiné bylo např. rozhodnuto odborem sociální podpory Úřadu Městské části Praha 5 v červenci roku 2002 o ustanovení zvláštního příjemce státní sociální podpory (příspěvků na bydlení). Po jednání, ke kterému byla předvolána i stěžovatelka a ke kterému se nedostavila, soud znovu ustanovil soudního znalce k posouzení její způsobilosti k právním úkonům. Závěr znalce vyzněl v tom smyslu, že se její stav od posledního zkoumání jejího duševního stavu nezměnil a že není reálné uvažovat o navrácení způsobilosti k právním úkonům, a to ani v částečné podobě. K otázce možné účasti stěžovatelky při jednání uvedl, že je v základních obrysech schopna pochopit význam a obsah jednání. Poté, co proběhlo jednání za účasti stěžovatelky, bylo rozhodnuto soudem tak, že její návrh na vrácení způsobilosti byl zamítnut. Proti tomuto rozhodnutí si podala odvolání, o kterém rozhodl Městský soud v Praze tak, že rozsudek soudu prvního stupně potvrdil.

Řízení, ve kterém byly vyneseny rozsudky napadené touto ústavní stížností, bylo vyvoláno návrhem na vrácení způsobilosti k právním úkonům, které podala stěžovatelka dne 15. prosince 2005, a současně soudu oznámila, že si pro zastupování v tomto řízení zvolila zástupce Mgr. Davida Záhumenského a předložila jeho plnou moc. Ten pak doplnil návrh podrobným rozбором situace stěžovatelky ve vztahu k předchozím řízením. Podrobil kritice přístup institucí k její situaci, když na místo toho, aby jí poskytly sociální pomoc, ji zbavily způsobilosti k právním úkonům, ačkoliv pro to podle jeho názoru nebyly splněny důvody. K návrhu se vyjádřil i veřejný opatrovník, paní V. D., která uvedla, že návrh je opodstatněný, protože podle jejího názoru je stěžovatelka schopna posoudit svoji situaci a v případě nutnosti i vyhledat potřebnou pomoc. Po nařízeném jednání, kterého se zúčastnil zástupce stěžovatelky, byl ve věci ustanoven znalec k posouzení její způsobilosti k právním úkonům. Ten dospěl k závěru, že se stav stěžovatelky nezměnil a není proto důvodu ke změně dosavadního rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům. V textu posudku dále uvedl, že je schopna dobře hospodařit s prostředky, které má dosud k dispozici, avšak při rozhodování o složitějších problémech, např. rozvržení plateb dluhu a nájmu, není schopna nezkresleného posouzení, a hrozí, že bude jednat proti svým zájmům. K tomuto posudku se podrobně vyjádřil zástupce stěžovatelky a v závěru navrhl, aby řízení bylo doplněno o znalecký posudek z oboru psychologie s tím, že takový návrh učinil již při jednání u soudu, které se konalo 12. ledna 2006. K tomu dlužno dodat, že v protokolu o jednání se obecně hovoří pouze o ustanovení znalce, bez vymezení jeho odbornosti. Zástupce stěžovatelky však provedení tohoto důkazu navrhoval v doplnění návrhu, které bylo soudu zasláno ještě před zmiňovaným soudním jednáním. Soud poté vyslechl znalce a u dalšího řízení také stěžovatelku a doplnil dokazování o zprávy, které si vyžádal. Nakonec rozhodl tak, že návrh stěžovatelky zamítl a současně rozhodl, že jí nepřisluší právo podat návrh na vrácení její způsobilosti k právním úkonům do lhůty jednoho roku po právní moci rozsudku. Proti tomuto rozsudku podala stěžovatelka odvolání, o kterém bylo rozhodnuto tak, že se rozsudek soudu prvního stupně potvrzuje. K průběhu řízení před obecnými soudy je třeba dodat, že se ani v protokolech o jednání, ani v odůvodnění svých rozhodnutí soudy nevypořádaly s důvody, které je vedly k tomu, že neprovedly navrhovaný důkaz znaleckým posudkem z oboru psychologie.

Ústavní soud si dále vyžádal vyjádření účastníků řízení. Obvodní soud pro Prahu 5 plně odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí a nic nového neuvedl. Městský soud v Praze rovněž odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí.

Dodal, že si není vědom, že by svým postupem v řízení nebo rozhodnutím porušil základní práva stěžovatelky, a navrhl, aby její stížnosti nebylo vyhověno. Oba soudy vyslovily souhlas s upuštěním od ústního jednání.

III.

Ústavní soud nejprve zkoumal formální stránku stížnosti. Stížnost byla podána stěžovatelkou, která je zbavena způsobilosti k právním úkonům, a týká se rozhodnutí, kterým byl zamítnut její návrh na vrácení způsobilosti k právním úkonům. Návrh na vrácení způsobilosti k právním úkonům může podat i ten, kdo byl zbaven způsobilosti k právním úkonům. V takovém případě je nutno připustit, aby i ústavní stížnost směřující proti rozhodnutí o takové otázce byla oprávněna podat osoba takovým rozhodnutím dotčená, aniž by k takovému úkonu bylo třeba souhlasu opatrovníka. Stěžovatelka je řádně zastoupena advokátem, ústavní stížnost byla podána před uplynutím zákonem stanovené lhůty a má všechny zákonem požadované formální náležitosti. Ústavní soud proto konstatuje, že byla podána řádně a včas.

IV.

V právním státě, za který se Česká republika v čl. 1 své Ústavy prohlašuje, platí, že jak akty veřejné moci (normativní i individuální), tak konkrétní aplikační postupy veřejné moci nesmí porušovat základní práva jednotlivců. V opačném případě jde o výkon veřejné moci, který je v rozporu s ústavním pořádkem [čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"), a čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR]. Pouze když intenzita takového zásahu dosáhne ústavní roviny, je dán důvod k zásahu Ústavního soudu, který je dle své ustálené judikatury orgánem ochrany ústavnosti a nikoliv "běžné" zákonnosti (čl. 83 Ústavy ČR). Při své přezkumné činnosti se důsledně řídí zásadou, že není povolán k přezkumu aplikace "jednoduchého" práva. Může tak ale činit tehdy, jestliže současně shledá porušení základního práva či svobody, protože základní práva a svobody vymezují nejen rámec normativního obsahu aplikovaných právních norem, nýbrž také rámec jejich ústavně konformní interpretace a aplikace.

S přihlédnutím ke shora uvedenému dospěl Ústavní soud k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

Předmětem ústavní stížnosti je nesouhlas stěžovatelky s postupem obecných soudů, které opakovaně zamítavě rozhodly o jejím návrhu na navrácení způsobilosti k právním úkonům, a to za situace, kdy ona sama se domnívá, že důvody pro její zbavení zde nebyly dány ani na samotném počátku rozhodování o této otázce.

Těžištěm ústavního pořádku České republiky je jednotlivec a jeho práva garantovaná ústavním pořádkem ČR. Jednotlivec je východiskem státu. Stát a všechny jeho orgány jsou ústavně zavázány k ochraně a šetření práv jednotlivce. Pojetí naší ústavnosti se přitom neomezuje na ochranu základních práv jednotlivců (kupř. právo na život, zaručení právní subjektivity), ale v souladu s poválečnou změnou v chápání lidských práv, jež našla vyjádření např. v Chartě OSN, či ve Všeobecné deklaraci lidských práv, se stala základní bází, z níž vychází interpretace všech základních práv, lidská důstojnost, která mj. vylučuje, aby s člověkem bylo zacházeno jako s předmětem. Způsobilost mít práva je součástí kvality člověka, součástí jeho lidství a je slovy preambule Listiny přirozeným právem člověka.

Způsobilost mít práva a povinnosti není jen otázkou vztahů mezi občany navzájem v soukromoprávních vztazích, ale v pojetí ústavního pořádku je chápána v širším slova smyslu a zahrnuje i vztahy mezi státem a jednotlivcem. Za takový lze beze zbytku označit postavení účastníka řízení tzv. nesporného řízení, které lze zahájit i bez návrhu. Jde totiž o řízení, ve kterém z povahy věci převažuje veřejný zájem nad zájmem jednotlivce. Ústavní soud zastává názor, že v těchto vertikálních vztazích se uplatňují všechna základní práva jako přímo aplikovatelná práva, která státní moc přímo zavazují. S člověkem tedy nelze manipulovat jako s věcí. V žádném aplikačním postupu, ani v žádném individuálním či v normativním aktu veřejné moci, nesmí být obsaženo nic, co by porušovalo základní práva člověka.

Jak Ústavní soud již v minulosti uvedl: "Ústava ČR akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově materiálnímu smyslu." (srov. např. nález ze dne 4. července 2000, sp. zn. Pl. ÚS 7/2000 in Sb. n. u., sv. 19, str. 45 nebo 261/2000 Sb. zákonů). Ve vztahu k problematice zbavení způsobilosti k právním úkonům mají tyto závěry o to větší význam, neboť prostřednictvím způsobilosti k právním úkonům (jednáním) a procesní způsobilosti se uvádí v život ústavní garance právní subjektivity jednotlivce (čl. 5 Listiny). Práva či nároky, které by postrádaly prostředek k ochraně jejich zachování, by byly jen prázdny proklamacemi.

Zbavení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity občana. Dotýká se totiž způsobilosti mít práva, které je garantováno čl. 5 Listiny, a práva na soukromý a rodinný život, které je garantováno v čl. 10 odst. 2 Listiny, ale současně také práva volit a být volen. Právě proto při aplikaci zákonných ustanovení umožňujících rozhodnout o zbavení, případně omezení způsobilosti občana k právním úkonům, musí soudy dbát o to, aby při jejich používání šetřily smysl a podstatu základních práv a svobod, jak to vyplývá z čl. 4 odst. 4 Listiny.

Podle § 10 odst. 1 obč. zák. platí, jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, není vůbec schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví. Již ze samotné dikce tohoto ustanovení vyplývá, že podmínky pro takto dramatický zásah do práv občana jsou dány jen tehdy, není-li vůbec schopen činit právní úkony. Stěžovatelka se proto plným právem dovolává toho, že ani v původním řízení zahájeném v roce 1998 nebyly splněny podmínky pro úplné zbavení způsobilosti k právním úkonům, neboť pro takový závěr neměl soud dostatečné podklady v provedených důkazech. Závěry znaleckého posudku z tehdejšího řízení, o které se rozhodnutí soudu výlučně opíralo, nevznívaly v tom smyslu, že stěžovatelka není způsobilá k žádným právním úkonům. Posudek se zaměřoval pouze na posouzení způsobilosti k právním úkonům v majetkové sféře a nezabýval se jinými právními úkony, a i v oblasti majetkové sféry připouštěl jistou omezenou schopnost stěžovatelky samostatně jednat. Závěr soudu o úplné nezpůsobilosti stěžovatelky ke všem právním úkonům se tak dostal do extrémního rozporu s provedenými důkazy.

To se odrazilo i v rozhodnutích, která jsou předmětem ústavní stížnosti. I v tomto řízení se soudy opírají výlučně o závěry nového znaleckého posudku, který se opět zabývá prakticky jen schopností stěžovatelky nakládat se svým majetkem, ale vůbec se nezabývá způsobilostí stěžovatelky např. vykonávat volební právo, ačkoliv jí rozhodnutí soudu možnosti vykonávat takovýto právní úkon znemožňuje. Tento znalecký posudek se přitom odvolává na to, že se podmínky stěžovatelky z hlediska její duševní poruchy od prvního rozhodnutí podstatným způsobem nezměnily. I v tomto posudku znalec připouští omezenou schopnost stěžovatelky nakládat se svým majetkem. Soudy se navíc vůbec nevypořádaly s dalšími důkazy, zejména s prohlášením opatrovnice stěžovatelky, která uvedla, že návrh je opodstatněný, protože podle jejího názoru je stěžovatelka schopna posoudit svoji situaci a v případě nutnosti i vyhledat potřebnou pomoc. Jestliže již první rozhodnutí soudu bylo v extrémním rozporu s provedenými důkazy, pak to tím spíše platí pro řízení, ve kterém byla vydána rozhodnutí napadená touto ústavní stížností. V této souvislosti je pak nutné zmínit i to, že se soudy vůbec nevypořádaly s důkazním návrhem stěžovatelky na provedení znaleckého posudku z oboru psychologie, čímž rovněž zatížily řízení vážným procesním pochybením.

Zcela bez povšimnutí nemůže zůstat ani výrok soudu, kterým stěžovatelce odňal možnost po dobu jednoho roku se obrátit na soud s opakovaným návrhem na vrácení způsobilosti k právním úkonům. Z tohoto opatření soudu je patrný nedostatek respektu k osobnosti stěžovatelky a je z něj patrná snaha ulehčit věc "pro dobro soudu samotného". Tento cíl nelze v kontextu této věci označit za legitimní, protože stěžovatelka se od roku 1998, kdy započalo první řízení ve věci jejího zbavení způsobilosti k právním úkonům, na soud obrátila toliko dvakrát a vždy způsobem, který ani v nejmenším nenaznačoval, že by šlo o projev kverulantství.

Ústavní soud uzavírá, že postupem obecných soudů v tomto případě došlo jednak k porušení čl. 36 Listiny, který garantuje právo na řádný proces tím, že soudy učinily závěry, které nemají oporu v provedených důkazech (jsou s nimi v rozporu) a navíc neprovedly navržený důkaz, aniž se vypořádaly s důvody, které je vedly k jeho neprovedení. Rozhodnutím obecných soudů došlo k zásahu do ústavně chráněných práv, konkrétně do způsobilosti mít práva (čl. 5 Listiny), práva na ochranu před zasahováním do soukromého a rodinného života (čl. 10 odst. 2 Listiny), a práva volit a být volen (čl. 21 odst. 3 Listiny). Postup soudů v tomto posuzovaném případě nese rysy typické pro postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schématickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.

Nelze odhlédnout ani od statistických údajů týkajících se způsobilosti k právním úkonům, které dávají obrázek o současné rozhodovací praxi a které stěžovatelka doložila dopisem Ministerstva vnitra ze dne 2. srpna 2007. Z údajů obsažených v tomto dopise o počtu osob zbavených nebo omezených ve způsobilosti k právním úkonům vyplývá, že k 30. červenci 2007 bylo evidováno 3.893 osob s omezením způsobilosti k právním úkonům, a 23.283 osob se zbavením způsobilosti k právním úkonům.

Ústavní soud proto v této části ústavní stížnosti vyhověl a ve výroku uvedená rozhodnutí podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), zrušil.

Pokud jde o návrh stěžovatelky na zrušení § 10 odst. 1 obč. zák. a § 186 odst. 3 o. s. ř., Ústavní soud jej podle § 43 odst. 2 písm. b) zákona o Ústavním soudu odmítl, neboť samotná existence těchto ustanovení není protiústavní, a proto se v této části jedná o návrh zjevně neopodstatněný.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 13. prosince 2007

Dagmar Lastovecká
předsedkyně senátu